

Istra u ranom srednjem vijeku

Biro, Daniel

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:874478>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski studij Engleski jezik i književnost i Povijest

Daniel Biro

Istra u ranom srednjem vijeku

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni preddiplomski dvopredmetni studij Engleski jezik i književnost i

Povijest

Daniel Biro

Istra u ranom srednjem vijeku

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje povijesti,
znanstvena grana hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2021.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum

Daniel Biro, 0122230207
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Istra je u vrijeme pada Zapadnog Rimskog Carstva i Seobe naroda ostala pošteđena ratnih razaranja i sačuvala svoj društveni poredak. Na prijelazu iz 5. u 6. stoljeće, našla se u granicama Ostrogotskog Kraljevstva. U vrijeme vladavine Ostrogota nije došlo do značajnih upravnih i društvenih promjena, a 530-tih godina istarski poluotok bilježi veliki gospodarski razvitak. Nakon rata Bizanta i Ostrogota, Istra se našla u okviru Bizantskog Carstva. Pod Bizantom, istarsko je društvo podvrgnuto militarizaciji i korjenitim promjenama u društvu. Stvara se novi društveni sloj vojnih dužnosnika koji preuzimaju ulogu zemljoposjednika. U to vrijeme dolazi i do vjerskog sukoba unutar Crkve koji se, zbog društveno-političkih prilika, ukorjenjuje na području Istre te stoga nosi naziv "Istarska shizma". Sukob će potrajati od sredine 6. do kraja 7. stoljeća. Krajem 6. i u prvoj polovici 7. stoljeća dolazi do sve češćih upada barbara – Langobarda, Avara i Slavena. U 7. stoljeću dolazi i do trajnog naseljavanja Slavena u unutrašnjosti Istre. Krajem 8. stoljeća vlast nad Istrom preuzima Franačka pod Karlom Velikim. Razdoblje franačke vlasti označilo je uvođenje feudalističkog društvenog poretka u Istru. Dolazi do sukoba nove, feudalne vlasti i postojećeg uređenja sa snažnim mediteranskim kulturnim značajkama i rimskom tradicijom istarskog društva. Godine 804. Istrani će svoje nezadovoljstvo novom vlašću izraziti na tzv. Rižanskom placitu. U 9. stoljeću bilježi se slabljenje moći istarskih gradova, a u 10. stoljeću Istra postaje vlasništvo njemačkih feudalnih vladara, pod čijim će vrhovništvom u 10. stoljeću doći do rastućeg utjecaja Venecije u Istri.

Ključne riječi: Istra, rani srednji vijek, Ostrogoti, Bizant, Franačka

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ostrogotska vladavina.....	3
3. Bizantska vlast u Istri.....	7
3.1. Rat sa Ostrogotima i uspostava vlasti u Istri	7
3.2. Reorganizacija upravne strukture.....	8
3.3. Sukob “triju kaptola”	11
3.4. Slaveni.....	13
3.4.1. Provale Slavena	13
3.4.2. Naseljavanje Slavena.....	14
4. Franačka vlast u Istri.....	17
4.1. Franačko osvajanje Istre.....	17
4.2. Reorganizacija upravne i društvene strukture	18
4.2.1. Crkva	22
5. Razdoblje njemačke vlasti u Istri.....	25
5.1. Vladavina njemačkih feudalnih vladara.....	25
5.2. Jačanje mletačkog utjecaja	26
6. Zaključak.....	28
7. Popis literature	30

1. Uvod

Razdoblje ranog srednjeg vijeka označilo je postupno napuštanje antike i ulazak Europe u novo, feudalno doba. Seoba naroda mijenja sliku Europe narušavajući dotadašnje odnose moći. Niču barbarske države koje primaju kršćanstvo te aktivno sudjeluju u oblikovanju novog sustava. Europa se, po prvi puta u povijesti, susreće s dvije velesile koje sebe nazivaju baštinicima Rimskog Carstva, a feudalizam mijenja društvenu, političku i gospodarsku sliku Europe.

Istarski se poluotok našao na razmeđi kulturnih utjecaja. Istra je uspjela sačuvati svoju rimsku tradiciju prožetu mediteranskom kulturom u vrijeme provale barbara i geopolitičkih promjena na području nekadašnjeg Rimskog Carstva. Vladavina barbarskih kraljeva u drugoj polovici 5. i prvoj polovici 6. stoljeća ne unosi velike promjene u društvenu strukturu Istre, ali našavši se u sklopu Bizantskog Carstva, Istra će podleći procesu militarizacije i velikim društvenim promjenama. Dolazi i do raskida veze istarskih središta s Italijom, a našavši se pod vlašću Franaka, antičku tradiciju istarskog poluotoka ugrožit će prodor feudalizma. Istarske gradske zajednice pružat će otpor novom društveno-političkom poretku, ali 9. stoljeće označit će opadanje utjecaja gradova. U 10. stoljeću Istra se otvara njemačkom utjecaju nakon potpadanja pod vlast njemačkih feudalnih vladara, pod čijom će vlašću doći i do razvijanja sve tješnjih odnosa s Venecijom.

Cilj ovog rada je istražiti i analizirati društvene, političke i gospodarske aspekte povijesnog razvoja područja istarskog poluotoka u razdoblju od druge polovice 5. do kraja 10. stoljeća. Temeljna pitanja kojima se rad bavi tiču se kontinuiteta antičke tradicije istarskih gradova, društveno-gospodarskih promjena te uvođenju feudalnog ustroja.

Prvo poglavlje bavi se Istrom u vrijeme vladavine Ostrogota obazirući se na događaje vezane uz Pad Zapadnog Rimskog Carstva, upravnu strukturu i gospodarski razvoj Istre. U drugom poglavlju, rad se bavi bizantskom vlašću u Istri u razdoblju od prve pol. 6. do kraja 8. stoljeća. Prvi dio poglavlja odnosi se na bizantsko osvajanje Istre u sklopu bizantsko-ostrogotskog rata. Drugi se dio bavi temom reorganizacije ustroja Istre, s naglaskom na promjene u upravnoj i društvenoj strukturi. Treći dio obrađuje događaje vezane uz sukob poznat kao "Sukob triju kaptola" ili "Istarska shizma". Četvrti bavi se provalama i naseljavanjem Slavena u 7. i 8. stoljeću. Četvrto poglavlje odgovara na pitanja vezana uz franačku vlast u Istri. Prvi dio poglavlja opisuje

franačko preuzimanje Istre, a drugi dio se bavi reorganizacijom društva (uvođenje feudalizma), obazirući se i na ulogu Crkve. Peto poglavlje obrađuje vlast njemačkih feudalnih vladara u Istri te uspostavu odnosa između istarskih gradova i Mletačke Republike u vrijeme njemačke vlasti.

2. Ostrogotska vladavina

Pad Zapadnoga Rimskog Carstva i provale barbara nisu u Istri ostavile većeg traga koji bi se mogao ogledati u bitnim promjenama u društvenom i političkom životu Istre. Barbarski napadi postaju sve učestaliji nakon napuštanja obrambenih linija uz Dunav 395. godine, a poznato je kako su gotske i alanske postrojbe već 378. godine opljačkale Ptuj i Stridon.¹ No pljačkaške pohode barbara, koje su nanosile štetu gospodarskom i društvenom životu susjednim područjima od druge polovice 4. stoljeća, Istra gotovo da i nije osjetila. Ona je čitavo 5. i prvu polovicu 6. stoljeća uglavnom ostala pošteđena razaranja barbara, prije svega zahvaljujući obrambenom sustavu utvrda i zidina koji se protezao od Trsata do Planine.²

Godine 476. germanski zapovjednik Odoakar svrgnuo je Romula Augustula (475-476) s prijestolja čime je Zapadno Rimsko Carstvo formalno prestalo postojati. Odoakar se proglasio kraljem Germana u Italiji (476-493), a Carigrad mu je priznao naslov patricija te ga ovlastio da vlada u njegovo ime, no Odoakar je odlučio provoditi samostalnu politiku prkoseći Carigradu.³ Želeći svrgnuti Odoakra i pritom osigurati vlastite granice, istočnorimski car Zenon (474-491) nagovorio je Teoderika, vođu Ostrogota (Istočnih Gota), da preotme vlast nad Italijom te njome zavlada “po carevu mandatu i u njegovo ime, sa strogo određenim kompetencijama”.⁴ Godine 493. Teoderik je na prijevaru ubio Odoakra i preuzeo vlast nad Italijom, a 497. godine od istočnorimskog cara Anastazija I. (491-518) primio je znakove kraljevske časti. Preuzevši Dalmaciju uz dopuštenje Carigrada i porazivši Gepide u Panoniji, Ostrogoti su postali gospodari područja između Drave i Jadrana, a unutar granica njihove države našao se i istarski poluotok.⁵

Istra se našla u novom državnom sklopu pod vlašću Germana, koji su formalno bili podređeni Istočnom Rimskom Carstvu. Iako je ta promjena značila politički raspad Zapadnog Rimskog Carstva, svakodnevni život lokalnog stanovništva nije osjetio veće promjene.⁶ Antička

¹ Darko Darovec, *Pregled istarske povijesti* (Pula: C.A.S.H., 1987), 26.

² Darko Dukovski, *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas* (Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2004), 36.

³ Miroslav Brandt, *Srednjovjekovno razdoblje povijesnog razvitka* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 38-43.

⁴ Isto, 43.

⁵ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu: hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)* (Zagreb: Matica hrvatska, 2015), 23.

⁶ Marina Zgrablić, „Istra u kontekstu političko-vjerskih zbivanja na sjevernom Jadranu od kraja 4. do kraja 6. stoljeća“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, 8 (2018) br. 8.: 19.

rimska tradicija ostala je prisutna u temeljnim strukturama društva, a glavni nositelji te antičke baštine bili su gradovi. Za razliku od nekih susjednih područja, Istra nije podlegla barbarskim razaranjima te je zahvaljujući tome ostrogotsku vladavinu dočekala s očuvanim razvojnim kontinuitetom svojih gradova.

Vladavina Ostrogota značajna je po tome što uspostavom svoje vlasti nije bitno utjecala na postojeću društvenu strukturu. Nova vlast nije poremetila *modus operandi* postojeće rimske upravne strukture, već se na nju aktivno oslanjala. Središnja figura ostrogotske politike bio je kralj Teoderik, koji je deset godina života proveo na dvoru istočnorimskog cara Leona I. (457-374).⁷ Na dvoru je primio rimsku naobrazbu što je bez sumnje pridonijelo njegovom boljem razumijevanju unutrašnje i vanjske politike te načina funkcioniranja rimskog sustava. Teoderik je bio poslan da u ime cara preuzme vlast od Odoakra, koji je svoj položaj naspram Carigrada htio osnažiti jačajući svoju vlast u Italiji na štetu lokalnih struktura moći.⁸

Teoderik je, vjerojatno učeći na greškama svoga prethodnika, svoju vlast temeljio na politici suživota. Formalno je priznavao vrhovništvo Istočnog Rimskog Carstva, a s druge strane, oslanjajući se na postojeću rimsku upravnu strukturu, aktivno vodio računa o interesima Crkve i Senata.⁹ Njegova se vladavina zasnivala "na trima ideologijama duboko prožetim, ali i praktičkim načelima - spokojan suživot s romanskim stanovništvom koje je u Ostrogotima trebalo gledati partnere i zaštitnike, briga o interesima posjednika čija je glavna zadaća bila plaćanje poreza i proizvodnja hrane te plodotvorna suradnja sa senatorskom elitom koja je podrazumijevala odano i odgovorno obnašanje državnih službi."¹⁰

O naravi ostrogotske vlasti svjedoči i uvedena pravna odijeljenost germanskog i romanskog stanovništva. Ta se pravna odijeljenost nije očitovala u različitim zakonima za Ostrogote i

⁷ „Teodorik“, *Hrvatska enciklopedija*, (on-line), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 10. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60844>

⁸ Brandt, *Srednjovjekovno razdoblje povijesnog razvitka*, 43.

⁹ Zgrablić, „Istra u kontekstu političko-vjerskih zbivanja na sjevernom Jadranu od kraja 4. do kraja 6. stoljeća“, 20.

¹⁰ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 23

starosjedioce, već u različitim jurisdikcijama.¹¹ Također, bitno je napomenuti i da su Ostrogoti bili pripadnici arijanske vjere, ali nisu narušavali život i poslove katoličke Crkve i njezinih vjernika.¹²

Ipak, pri analiziranju ostrogotske politike koja se temeljila na načelima suživota, o čemu svjedoči manjak tragova nezadovoljstva starosjedilačkog stanovništva, treba uzeti u obzir i činjenicu da su Ostrogoti činili manjinski dio stanovništva te su i dalje funkcionirali u etničkim zajednicama, a obitavali su uglavnom na području sjeverne i istočne Italije.¹³ Rijetki su arheološki nalazi koji svjedoče o prisutnosti Ostrogota u Istri, a potječu uglavnom iz Pule.¹⁴

Jedna od novina koje su Ostrogoti uveli kako bi osnažili svoj element u upravnoj strukturi bilo je uvođenje funkcije gotskog komesa ili komita (lat. *comes Gothorum*). Gotski komes je u svojoj nadležnosti imao kontrolu nad lokalnim stacioniranim vojnim snagama, vrhovne administrativne ovlasti i sudske kompetencije nad Ostrogotima, dok je pravna, fiskalna i upravna nadležnost za romansko stanovništvo počivala u rukama civilnog namjesnika.¹⁵ Ipak, nema potvrde o prisutnosti gotskih komesa u istarskim gradovima, što navodi na zaključak da su Istrani sporove rješavali u prijestolnici Raveni.¹⁶ Na temelju navedenih saznanja možemo zaključiti da su u Istri vojna i civilna vlast i dalje bile odijeljene, što će se promijeniti tek s dolaskom Bizanta, a činjenica da su istarski sporovi rješavani u Raveni upućuje na još uvijek živu povezanost s Italiskim poluotokom.

Istra nije pretrpjela ratna razaranja te je uspjela sačuvati svoju rimsku tradiciju gradova, ali urbani život Istre ipak je osjetio posljedice onodobnih geopolitičkih previranja. Došlo je do opadanja intenziteta sveopćeg gospodarstva, nestaju neka velika tržišta, a to dovodi i do opadanja mogućnosti trgovine i proizvodnje.¹⁷ Istarski gradovi na obali postaju i odredišta izbjeglica iz

¹¹ Isto, 23-24.

¹² Zgrablić, „Istra u kontekstu političko-vjerskih zbivanja na sjevernom Jadranu od kraja 4. do kraja 6. stoljeća“, 22-23.

¹³ Isto, 19-20.

¹⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 24.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Zgrablić, „Istra u kontekstu političko-vjerskih zbivanja na sjevernom Jadranu od kraja 4. do kraja 6. stoljeća“, 20.

¹⁷ Grupa autora, *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre s osvrtom na grad Rijeku* (Rovinj: Centar za povijesna istraživanja, 2009), 110.

zaleđa i kontinentalnih dijelova.¹⁸ Poznato je i kako se u pojedinim gradovima bilježi uvođenje prostora namijenjenih proizvodnji unutar gradskih zidina, podizanje ili pojačavanje gradskih bedema te sve češća uporaba građevnog materijala sa starih rimskih građevina.¹⁹

No mirnodopski uvjeti, funkcionalna uprava struktura naslijeđene rimske administracije i politika temeljena na načelima suživota omogućili su gospodarski razvoj i obnovu područja pogođenih barbarskim upadima. Područje Istre, pošteđeno ratnih razaranja, upravo u ovo vrijeme bilježi znatan gospodarski boljitak. O tom boljtku svjedoči pismena ostavština Kasiodora Senatora, poznatog rimskog autora, političara, teologa i povjesničara, koji je u vrijeme Ostrogota obnašao najviše državne službe.²⁰ Kao prefekt pretorija, između 533. i 537. godine, Kasiodor piše nekom Pavlu “da vojska ne smije biti bez vina, neka ga Pavao kupi u Istri gdje je vinova loza dobro rodila”. Nadalje, nalaže da se “iz kraljevske blagajne onoliko solada za kupnju spomenuta žita koliko je moguće, a da se time ne naudi Istranima.”²¹ O sveopćem rastu gospodarske aktivnosti svjedoče i nalazi novca, ponajviše na području južne Hrvatske.²²

Na temelju navedenih saznanja, možemo stvoriti sliku o Istri u razdoblju od kraja 5. do 30-tih godina 6. stoljeća. Zahvaljujući, između ostaloga, obrambenom sustavu i posebnom geografskom položaju, istarski se gradovi, nositelji antičke baštine, uspijevaju oduprijeti barbarskim napadima. Dolazi do određenih promjena u urbanom životu Istre, ali ona zadržava osnovne značajke mediteranske kulture prožete rimskom tradicijom, a mirna i prosperitetna vladavina Ostrogota osigurava kontinuitet te tradicije.

¹⁸ Isto, 111-112.

¹⁹ Zgrablić, „Istra u kontekstu političko-vjerskih zbivanja na sjevernom Jadranu od kraja 4. do kraja 6. stoljeća“, 26.

²⁰ „Kasiodor, Flavije Magno Aurelije“, *Hrvatska enciklopedija, (on-line)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 10. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30726>

²¹ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 26.

²² Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 24.

3. Bizantska vlast u Istri

Relativno kratkotrajnu, ali za Istru vrlo prosperitetnu, vladavinu Ostrogota, zamijenila je istočnorimska vlast. Na prijestolju Istočnoga Rimskog Carstva od 527. godine sjedio je Justinijan I. (527-565), koji je pred sebe postavio zadatak obnove Rimskog Carstva. On poduzima sveobuhvatne mjere kojima stvara preduvjete za ispunjavanje toga zadatka, oslanjajući se na vojsku, činovnički aparat i Crkvu. Posljedice takve politike osjetila je i Istra, koja potpada pod vlast Carigrada. Razdoblje istočnorimske vladavine unijelo je velike promjene društvenom i upravnom ustroju Istre. Oblikovao se novi vladajući sloj kao posljedica militarizacije. Crkva postaje važna društvena snaga, a jača i intenzitet barbarskih provala što dovodi i do pojave Slavena na području Istre.

3.1. Rat sa Ostrogotima i uspostava vlasti u Istri

Nakon Teoderikove smrti 526. godine, na prijestolju se našao njegov malodobni unuk Atalarik (526-534), čija je majka Amalavinta vladala kao regentica. Nakon Atalarikove smrti 534. g., Amalavinta je primorana podijeliti vlast sa svojim rođakom Teodatom, koju ju je navodno dao ubiti, zbog sumnje da je namjeravala prepustiti Italiju Justinijanu, s kojim je zaista održavala korespondenciju. Justinijan I. je iskoristio taj događaj kao izliku da zapodjene rat s Ostrogotima 535. godine.²³

Istočnom Rimskom Carstvu se na samom početku rata istočna obala Jadrana nametnula kao ključan strateški položaj. Kako bi u potpunosti iskoristili svoju maritimnu nadmoć, Rimljani su morali uspostaviti kontrolu nad istočnim jadranskim priobaljem, preko kojeg su pomorskim putem povezani sa sjevernom, ali i sa zapadnom obalom Jadrana, gdje se nalazila i prijestolnica Ravena.²⁴ Rat u Dalmaciji potrajao je sve do 544. g. kada je svladan ostrogotski vođa Ilauf.²⁵ S druge strane, Rimljani su preoteli Istru već 538/39. godine i ostali ondje sve do kraja rata. O tome svjedoči podatak da se Justinijanov vojskovođa Belizar 544. g. na nekoliko mjeseci zadržao u Puli, što ne bi bilo moguće da su Ostrogoti držali unutrašnjost Istre. Također, poznato je kako je senator Vergentin u svom bijegu iz Italije prema Dalmaciji odabrao kopneni put preko Venetije, Istre i

²³ Patrick Amory, *People and Identity in Ostrogothic Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 10-11.

²⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 26.

²⁵ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća* (Zagreb: Nakladni zavod MH, 1975), 40.

Liburnije, što ide u prilog tvrdnji da se to područje nalazilo pod istočnorimskom kontrolom.²⁶ Zahvaljujući tome, Istra je još jednom izbjegla užasima rata i sačuvala svoj društveni poredak. Ipak, poznato je kako je 543. g. izbila velika epidemija kuge koja se iz Ilirika proširila u Italiju, a, iako nema zapisa o tome, teško je pretpostaviti da je zaobišla Istru, čiji su se gradovi nalazili na ključnim komunikacijskim pravcima.²⁷

U vrijeme ovog sukoba odvijali su se i važni događaji na području Panonije koji će imati sudbonosne posljedice za Istru. Na tom području obitavala su sukobljena germanska plemena Langobarda i Gepida. Kako bi stvorio protutežu rastućoj moći Gepida, s kojima je sklopio mir 539/40. g. Justinijan se sve više oslanjao na Langobarde kojima je 527. dopušteno da zaposjednu sjevernu Panoniju do Drave, a 547. da preuzmu i uporišta u južnoj Panoniji.²⁸ Vojskovođa Narzet, uz pomoć Langobarda i Gepida, provalio je u sjevernu Italiju i izvojevao pobjedu, no zatim je došao u sukob s Langobardima, koji su se odmetnuli na pljačkaški pohod na jug sve do Drahija, nakon čega su se u Panoniju.²⁹ Poznat je i podatak o provali langobardskog pretendenta (H)idilgisa koji je na čelu postrojbi Langobarda i Slavena provalio u Venetiju u jesen 549. godine.³⁰ O snaženi Langobardi 567. g. uništavaju gepidsku državu, a sljedeće godine provaljuju u ratom izmučenu sjevernu Italiju. Njihov odlazak iz Panonije omogućio je Avarima da zagospodare srednjim Podunavljem, a time su otvorena vrata avarsko-slavenskim prodorima na područje Istočnog Rimskog Carstva.³¹

3.2. Reorganizacija upravne strukture

Istra se pod Bizantom susrela s prvim većim promjenama koje su u većoj mjeri poremetile društveni i gospodarski poredak. U početku su istarski gradovi zadržali svoj municipalni ustroj, a civilna i vojna vlast i dalje su bile strogo odijeljene. No u drugoj polovici 6. stoljeća provale barbara postajale su sve učestalije. Bizantsko Carstvo bilo je izmučeno troškovima vođenja ratova, a ugrožene su bile i njegove istočne granice. Bizantincima postaje sve teže spriječiti nadiranja

²⁶ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 28.

²⁷ Isto, 29.

²⁸ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 28.

²⁹ Isto, 29.

³⁰ Isto, 28.

³¹ Isto, 31.

barbara. Takva situacija navela je Carigrad na uvođenje promjena s ciljem pospješivanja obrambene strukture. Još za vrijeme Justinijana obnavljaju se zidine te se podižu i nadograđuju utvrde duž plovidbenih pravaca.³² Car Maurikije (582–602) osnovao je Ravenski egzarhat kako bi učvrstio položaj Bizanta u Italiji i na Jadranu, a u njegovim granicama našla se i Istra.³³ To ipak nije spriječilo nadiranje Langobarda, Slavena i Avara.

Langobardi su na putu iz Panonije prema sjevernoj Italiji 568. g. harali i po Istri. Na svome putu uništili su i Akvileju te Emoniju, čije je stanovništvo izbjeglo i osnovalo novi grad na ušću rijeke Mirne. Taj grad nosi ime Novigrad (Neapolis – Civitas Nova – Cittanova – Novigrad).^{34 35}

Rastuća opasnost od barbara iziskivala je temeljite reforme koje bi trebale stvoriti dostatne uvjete za obranu granica Carstva. U Istri dolazi do objedinjavanja, do tada strogo razdijeljene, civilne i vojne vlasti u osobi vojnog magistra (lat. *magister militum*) čijim je sjedištem postala Pula. *Magister militum* je preuzeo vlast civilnog upravitelja pokrajine (lat. *iudex provinciae*).³⁶ Uz vojnog magistra, koji je bio vrhovni upravitelj Istre podređen egzarhu, spominju se i neki drugi dužnosnici s naslovima tribuna, domestika, vikarija i lokoservatora, koji su birani na mjesnim saborima.³⁷ Tribuni, vikari i lokoservatori (lat. *lociservatori*) nalazili su se na čelu gradova, koji su još uvijek činili osnovu provincijalne uprave.³⁸ Također, spominje se i naslov konzula (grč. *hipatos*) kojega je tribunima dodjeljivao car.³⁹ Tribune je u početku imenovao egzarh, ali slabljenjem središnje vlasti i jačanjem autonomije gradova pravo izbora tribuna zadobivaju gradske općine. Tribuni su stajali na čelu tzv. numera. U duhu militarizacije, cjelokupnom posjedničkom stanovništvu nametnuta je vojna obveza; posjednici su organizirani u čete gradskih milicija, a numer je bio temeljna vojna postrojba, koju je sačinjavalo od 300 do 500 vojnika. Veća mjesta imala su i više od jednog numera, dok su manja mjesta i utvrđena naselja davale manje

³² Isto, 29.

³³ „Ravenski egzarhat“, *Hrvatska enciklopedija, (on-line)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 10. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51986>

³⁴ Grupa autora, *Knjiga o Istri* (Zagreb: Školska knjiga, 1968), 17.

³⁵ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1971), 100.

³⁶ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 26.

³⁷ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 389.

³⁸ Dukovski, *Istra*, 27.

³⁹ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 100.

postrojbe. Na čelu tih postrojbi nalazili su se lokoservatori ili vikari, činovnici nižeg ranga od tribuna.⁴⁰

Slučaj Istre poseban je i po tome što u Istri Bizant nije uspio do kraja provesti vojničko uređenje. Ometena provalama barbara, bizantska vlast nije mogla realizirati administrativno uređenje Istre kao teme, vojno-upravne jedinice sa strategom na čelu. O tome svjedoči činjenica da se na čelu Istre nalazio *magister militum*, a ne strateg.⁴¹

Promjene u upravnoj strukturi bitno su utjecale na društveno-političke odnose u istarskom društvu. Objedinjavanjem vojne i civilne vlasti, politička moć pripala je vojnim dužnosnicima, koji od civilne vlasti nasljeđuju i ulogu zemljoposjednika. Tako se oblikovao novi vladajući sloj utemeljen na političkoj i gospodarskoj moći koja nastaje objedinjavanjem uloga zemljoposjednika i vojnih dužnosnika. Veliki zemljoposjednici ulazili su u vrh vojne hijerarhije, a isto tako su vojni dužnosnici, “ukorjenjujući se u mjestima služenja”, postajali zemljoposjednici.⁴²

Bizantska je vlast, kako bi rasteretila carsku blagajnu, u pograničnim kaštelima dijelila zemlju uz obvezu vojne službe ili brige o uzdržavanju lokalnih vojnih postrojbi. Prebacujući teret troškova obrane, pogođena su bila mala i srednja seljačka gospodarstva, dok je velikim posjednicima takav sustav omogućavao učvršćivanje vlastite pozicije⁴³ Važnu ulogu u oblikovanju novih odnosa moći imala je Pragmatička sankcija, carska uredba iz 554. godine, koja je 569. g. primijenjena na cijelo Carstvo. Ta je uredba pravo izbora mjesnih i pokrajinskih dužnosnika predala biskupima i veleposjednicima. Na taj su način lokalni moćnici preuzeli vodeću ulogu u oblikovanju mjesne uprave. Tako je došlo do slabljenja središnje vlasti, koja više ne može računati ni na ondje stacionirane carske postrojbe, jer i njihovo uzdržavanje sada ovisi o interesima lokalnih posjednika.⁴⁴ Veleposjednici, iz čijih redova potiče gradsko činovništvo, sada su nositelji gradske uprave.⁴⁵

⁴⁰ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 389.

⁴¹ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 100.

⁴² Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 389.

⁴³ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 106.

⁴⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 30.

⁴⁵ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 100-101.

Jedan od presudnih događaja bilo je i uspostavljanje langobardske vlasti u Furlaniji 680. godine. Time je Istra odijeljena od Italije što je imalo bitno utjecalo na povijesni razvoj Istre.⁴⁶ Prekidom veze između Istre i Venecije, s kojom je Istra dotad sačinjavala jednu administrativnu cjelinu, *magister militum* ostao je vojnim zapovjednikom samo u Istri, dok su funkcije ostalih gradskih činovnika ukinute.⁴⁷

3.3. Sukob “triju kaptola”

U 6. st. došlo je vjerskog sukoba unutar Crkve na području Carstva oko pitanja osude trojice nestorijanskih teologa iz 5. stoljeća. Iako je počeo kao vjerski, ubrzo se pretvorio u politički sukob između središnje vlasti i pokrajinske autonomije. Njegovim najživljim poprištem postala je Istra u kojoj je sukob potrajao sve do druge polovice 7. stoljeća, zbog čega se naziva i *Istarska shizma* ili *Istarski raskol*. Sukob je u Istri naišao na plodno tlo zbog tadašnje političke i društvene situacije na području Akvilejske nadbiskupije, kojoj je Istra bila podređena. Promjene u istarskoj društvenoj, političkoj i upravnoj strukturi očitovale su se u slabljenju središnje vlasti i jačanju autonomije, a pri tome je i Crkva imala važnu ulogu. Sukob je i posljedica Justinijanovih nastojanja da podupiranjem crkvenog jedinstva stvori temelj za svoju centralističku politiku, tako da se zapravo radi o sukobu “koji nije bio uvjetovan idejno-vjerskim sučeljavanjima. već isključivo težnjom za očuvanjem unutarnje autonomije”.⁴⁸

Justinijan se u sklopu svoje sveobuhvatne politike uvelike oslanjao na Crkvu, koja zauzima sve veći prostor u političko-društvenoj strukturi. U Crkvi je vidio temelj svoje centralističke politike, a ona je, kao takva, postala i metom otpora centralizmu i carskom sjevlašču.⁴⁹ Osim lokalne aristokracije, otpor njegovoj politici pružali su i monofiziti, prisutni u najbogatijim pokrajinama Carstva, koji su osuđeni kao krivovjerci na Kalcedonskom koncilu 551. godine. Na istom koncilu osuđena su i učenja trojice teologa iz 5. stoljeća - Teodora iz Mopsuestije, Teodora iz Cira i Ibe iz Edese, čiji su se spisi uobičavali nazivati “Trima poglavljima”. Monofiziti su bili zagovornici Kristove isključivo božanske naravi, dok su tri navedena teologa bili optuživani za nestorijanstvo, učenje suprotstavljeno monofizitskomu, također osuđeno na Efeškom koncilu 431. g., koje je svoj nauk temeljilo na zastupanju stroge odijeljenosti Kristove ljudske i božanske naravi.

⁴⁶ Dukovski, *Istra*, 37.

⁴⁷ Isto, 38.

⁴⁸ Dukovski, *Istra*, 42.

⁴⁹ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 388.

Kako bi smanjio otpor monofizita, Justinijan je na Petom ekumenskom koncilu u Carigradu 553. godine osudio trojicu teologa i njihovo učenje, temeljivši svoju osudu na sumnji da su zastupali nestorijanstvo. Širom zapadnog dijela Carstva, biskupi su taj čin ocijenili kao približavanje monofizitstvu. Javlja se otpor biskupa koji su odluke koncila smatrali herezom, ali njihovo protivljenje s vremenom jenjava. Izuzetak je područje Akvilejske nadbiskupije, čiji je dio bila i Istra. Godine 557. avkilejski nadbiskup javno izražava neposluh rimskom papi i odlukama crkvenog koncila, a upravo tada se i počinje nazivati patrijarhom. Za razliku od drugih područja Carstva, gdje je središnja vlast bila jaka, na području Akvilejske patrijaršije intervencija vojske predstavljala je opasnost od uplitanja Franaka, a kasnije i Langobarda.⁵⁰ Također, nameće se pitanje i koliki je utjecaj imala na lokalne vojne postrojbe, čije je uzdržavanje, kako je već spomenuto u prethodnom poglavlju, ovisilo o lokalnim vlastima.⁵¹

Akvileju su 568. godine zauzimali Langobardi, koji su tada još uvijek bili pripadnici arijanske vjere, koja je, zbog učenja da je Krist Bog, ali ne istobitan s Ocem, također osuđena (na Nicejskom koncilu 325. godine). Akvilejski patrijarh povukao se u sigurniji Grado na obali.⁵² Raskolnički biskup Pavlin tamo je osnovao novu, Gradešku patrijaršiju, dok će Akvilejska ostati u rukama Langobarda, koji njen utjecaj koriste u političke svrhe kao protutežu utjecaju pape i cara.⁵³ Papa i car posredovali su ustoličenje pristaše pravovjerja i jedinstva s Rimom na mjesto patrijarha. Kao odgovor, biskupi u okrilju Langobarda biraju vlastitog, raskolničkog patrijarha u Akvileji. Akvilejski patrijarh odreći će se raskolništva tek na koncilu u Paviji 698/99. godine, nakon što je izgubio političku potporu Langobarda koji se odriču arijanstva.⁵⁴ Nadmetanje Gradeške i Akvilejske patrijaršije bit će razriješeno tek 827. g. na Mantovanskom saboru, na kojem je odlučeno da se istarske dijeceze podvrgnu akvilejskom patrijarhu, tada vjernom podupiratelju franačke vlasti koja je tijesno surađivala s papom u Rimu.⁵⁵

⁵⁰ Isto, 386-387.

⁵¹ Isto, 388.

⁵² Isto, 387.

⁵³ Dukovski, *Istra*, 42.

⁵⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 387.

⁵⁵ Isto, 402.

3.4. Slaveni

3.4.1. Provale Slavena

U razdoblju 6. i 7. stoljeća bilježe se prvi tragovi prisutnosti Slavena na području između Drave i Jadrana. Prvi spomen Slavena na području Dalmacije vezuje se uz razdoblje bizantsko-ostrogotskog rata. Prokopije zapisuje kako su sredinom 6. st. slavenske postrojbe u nekoliko navrata provalile u Dalmaciju i napadale bizantske položaje te navodi kako se sumnjalo da su Slaveni došli na nagovor ostrogotskog kralja Totile (541-552).⁵⁶ Navodi se i provala langobardskog pretendenta (H)idilgisa koji je zapovjedavši četama Langobarda i Slavena te u jesen 549. godine provalio u Venetiju.⁵⁷

Langobardi koji su se borili na strani Bizanta potukli su Gepide u Panoniji, a 586. godine uputili su se prema sjevernoj Italiji te na svom putu harali nekim dijelovima Istre. Njihovim odlaskom otvorena su vrata slavensko-avarskom prodoru. Prodor Langobarda u Istru na putu prema Furlanskoj nizini priječio je već spomenuti obrambeni pojas (tzv. tršćanski numerus) koji se prostirao od Trsata do Planine i Ajdovščine. Na temelju toga, pretpostavlja se da se granica obrambenog pojasa i dalje poklapala sa istočnorimskom upravnom granicom. To će se promijeniti pod naletom novih langobardskih, slavenskih i avarskih napada.⁵⁸

Na vijesti o napadima Slavena na Istru nailazimo na samom kraju 6. i početku 7. stoljeća. Avarsko-slavenske postrojbe napredovale su prema istarsko-kvarnerskom području kroz Postojnska vrata i iz središnjeg Posavlja, izbijajući na starim putovima preko planinskih predjela. Pisani izvori koji svjedoče o ovim događajima su dva pisma pape Grgura I. (590-604) ⁵⁹⁶⁰⁶¹

Zbog geografskih obilježja i konfiguracije terena, pod udarima Slavena više je stradavao kopneni dio Kvarnera nego unutrašnjost Istre. Prije svega zbog lokacije kvarnerskih gradova koji su nicali upravo na mjestima u kojima su, probijajući se kroz prirodne prolaze u planinskim lancima zaleđa, završavali putovi koji su vodili iz unutrašnjosti. A upravo su tim putovima kročile

⁵⁶ Klaić, *Povijest Hrvata*, 44

⁵⁷ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 28.

⁵⁸ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 26.

⁵⁹ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 390.

⁶⁰ Klaić, *Povijest Hrvata*, 40.

⁶¹ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 390.

i slavenske postrojbe. Također, Langobardi, Avari i Slaveni se nisu dugo zadržavali u unutrašnjosti Istre iz straha da ne budu odsječeni od zaleđa.⁶²

Gradsko stanovništvo, pred naletima barbara, napušta ugrožene gradove. Ali taj depopulacijski trend nije posljedica samo barbarskih napada, već i postupnog gašenja gradskih središta, čemu u prilog ide postupno gašenje otočkih naselja, do kojih barbari još uvijek nisu mogli doprijeti.⁶³ Iako je Istra pretrpjela veliku štetu, utvrđena naselja uglavnom su se uspijevala oduprijeti pljačkaškim navalama. Ipak, jedan takav grad pao je u ruke Slavena, a u pitanju je Nezakcij, koji je bio jedini poveći istarski grad s antičkim kontinuitetom koji nije imao izlaz na more, a njegovo stanovništvo bilo je znatno prorijeđeno. Zbog presječne komunikacije i manjka ljudstva, stanovnici nisu uspjeli spasiti grad od uništavanja. Iako se utvrđeni gradovi uspijevaju sačuvati, ono što se nalazi izvan zidina, uključujući ruralna naselja otvorenog tipa, polja i crkve, biva uništeno.⁶⁴

3.4.2. Naseljavanje Slavena

Početakom 7. stoljeća, nakon početnih pljačkaških podviga pri kojima su se Slaveni povlačili nakon izvršenog pohoda, uslijedio je proces trajnog naseljavanja slavenskog naroda na području istarskog poluotoka. Bizantski car Foka (602-610) sklopio je mir s Avarima 604. godine, ali oslabljena europska granica Carstva nije uspjela spriječiti njihove i slavenske nadolazeće prodore koji rezultiraju trajnim naseljavanjem.⁶⁵ Slaveni sada u većem broju provaljuju u nekadašnje rimske provincije i ondje pronalaze mjesto za život.

Nakon slavenskog zaposjedanja dijelova Dalmacije i Istre, godine 641. papa Ivan IV. poslao je u Dalmaciju i Istru opata Martina, koji je imao zadaću od Slavena otkupiti zarobljenike.⁶⁶ Činjenica da se papa uključio u ovaj otkup ide u prilog tvrdnji da se radilo o velikom broju zarobljenika, ali treba imati na umu i da je papa bio Dalmatinac. A činjenica da opata Martina

⁶² Isto, 390.

⁶³ Isto, 391.

⁶⁴ Isto, 392.

⁶⁵ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 131.

⁶⁶ Lujo Margetić, *Dolazak Hrvata* (Split: Književni krug, 2001), 9.

šalje, ne samo u Dalmaciju, već i u Istru, kako bi otkupio zarobljenike, govori kako se znalo da će se Slavene zateći na tom području, odnosno da se nisu povukli, već se trajno nastanili.⁶⁷

Tome idu u prilog i arheološki dokazi koji svjedoče o pregrađivanju bazilika, kao što je ona u Vrsaru, stradala oko 600. g., koja je bila pretvorena u mlin za ulje. U Čelegi kod Novigrada otkriveno je i dvanaest slavenskih grobova, no oblik groba, način ukapanja i posuđe pronađeno u grobovima upućuju na određeni romanski utjecaj, što daje naslutiti da se vjerojatno radi o slavenskim seljacima koji su obrađivali posjede u službi vojnog magistra, koji je tamo uživao velike posjede. Neki grobovi u unutrašnjosti kao npr. u Mejici kod Buzeta, Brkaču kod Motovuna, u Vižinadi, na Zajčjem bregu kod Velikog Mluan, nisu seljačkog, već vojničkog karaktera, pa se daje naslutiti da se radi o slavenskim graničarima, odnosno limitaneima, slavenskim seljacima u bizantskoj službi.⁶⁸ Slaveni su uglavnom nastanjivali središnji i sjeverni dio poluotoka, odnosno brdovite i slabije naseljene predjele bez većih gradova. O tome svjedoče i arheološki nalazi, osobito iz već spomenutih grobalja toga vremena, koji pokazuju kako su u središnjoj i sjevernoj Istri u 7. i 8. st. živjeli stanovnici s bitno drugačijim obilježjima nego oni u zapadnoj i južnoj.⁶⁹

Istočno Rimsko Carstvo ubrzo je obnovilo vlast u sjevernoj i središnjoj Istri, a istočna granica Istre vjerojatno se s Raše pomakla na Učku. Labinska gradska općina s Plominom prekinula je pripadnost Liburniji i ušla u sastav Istre. Time su Slaveni postali dijelom bizantskog društva pri čemu je došlo do miješanja dvaju kultura. Nema sumnje da su Slaveni došli u doticaj s kršćanstvom, ali Akvilejska patrijaršija, koja se trebala baviti misionarskom aktivnošću, bila je zaokupljena vjerskim sukobima i okupacijom Langobarda, koji 680. g. uspostavljaju vlast u Furlaniji. Starosjedilačko romansko-ilirsko stanovništvo ostalo je tako odsječeno od italjskog utjecaja, a neposredna blizina Slavena pogoduje novom pravcu povijesnog razvoja Istre.⁷⁰ Početkom 7. st. Slaveni su doprli do juga poluotoka, a Istočno Rimsko Carstvo se povuklo prema sjeveru, preko rijeke Raše, do južnih rubova Ćićarije i Buzeta.⁷¹

⁶⁷ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 392.

⁶⁸ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 102.

⁶⁹ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 392.-393.

⁷⁰ Isto, 393.-394.

⁷¹ Dukovski, *Istra*, 38.

Prvi Slaveni koje zatičemo na području Istre kao trajne naseljenike, vjerojatno su bili među najamnim vojnicima i u gradskoj straži, a posebice na dijelu fortifikacije novigradske i koparske biskupije koja se nastavljala prema Trstu, odnosno prema Langobardima.⁷² Do druge polovice 8. stoljeća, uoči dolaska Franaka u Istru (788.) Slaveni su se uspjeli naseliti, odnosno zadržati, samo u nekim dijelovima Istre: u području između rijeka Rižane, Dragonje i Mirne te u okolici Buzeta, dok su se na istočnom dijelu Istre zadržali na području sjeverno od Raše prema Mošćenicama, što potvrđuje i brdo iznad Mošćeničke Drage koje nosi ime Perun.⁷³

⁷² Isto, 40.

⁷³ Isto, 41.

4. Franačka vlast u Istri

Krajem 8. stoljeća, vlast nad Istrom od Istočnog Rimskog Carstva preuzima Franačka pod Karlom Velikim. Istra se time našla u novom državnom sklopu koji nije dijelio značajke istarske mediteranske kulture i duha antičke baštine gradova. Nova je vlast poremetila postojeći društveni poredak. Javljali su se pokušaji implementacije feudalnih elemenata u istarsko društvo, nasuprot čega je stajala jaka tradicija gradske samouprave istarskih gradova. O promjenama koje se javljaju u istarskom društvu, ali i o stanju u prethodnom razdoblju, saznajemo iz dragocjenog zapisa s događaja znanog kao Rižanski placit ili sabor. Rižanski placit odvio se 804. godine kod rijeke Rižane na Koparštini, a na njemu su istarski predstavnici pred carskim poslanicima izložili svoje zahtjeve i pritužbe, koje su se ticale prava istarskih općina i odnosa prema vlasti.⁷⁴

4.1. Franačko osvajanje Istre

Druga polovica 8. stoljeća označila je kraj istočnorimske vlasti u Istri, no prije nego je Istra potpala pod vlast Franaka, moguće je da se nakratko našla u rukama Langobarda. Ipak, na temelju izvora, znamo da je Franačka preuzela Istru od Istočnog Rimskog Carstva, a ne od Langobarda, što znači da je Istočno Rimsko Carstvo povratilo kontrolu nad poluotokom.

Langobardi su 751. godine srušili Ravenski egzarhat i uspostavili kontrolu u sjevernoj i središnjoj Italiji. Dva desetljeća kasnije, oko 771. godine, gradeški se patrijarh požalio papi kako Langobardi ugrožavaju crkvena imanja u Istri “ne priznajući im stare povlastice”. Taj podatak upućuje na to kako je moguće da su Langobardi držali barem dio Istre. Jasniji uvid u političku situaciju Istre otežava i činjenica da se u 7. i 8. stoljeću Gradeški patrijarhat često imao običaj nazivati i Provincijom Istrom, referirajući se na crkvenu pokrajinu (nadbiskupiju).⁷⁵ Karlo Veliki (kralj od 768., car od 800. do 814.), koji je u suradnji sa Crkvom vidio oslonac svoje vlasti, neophodan za uspostavu kontrole nad tako velikim teritorijem kakav je obuhvaćala franačka država, upleo se u sukob između Langobarda i pape, na poziv pape Hadrijana I.⁷⁶ Godine 774. srušio je langobardsku državu i uspostavio vlast nad središnjom i sjevernom Italijom.⁷⁷

⁷⁴ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

⁷⁵ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 396.

⁷⁶ Neven Budak i Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 96.

⁷⁷ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 396.

Pod kontrolom Langobarda ostalo je Furlansko vojvodstvo sa sjedištem u Čedadu (Cividale), kojeg Karlo Veliki zauzima 776. godine.⁷⁸ Zauzećem Furlanskog dukata, Franci su izbili na granicu s Istrom na rijeci Timav.⁷⁹ Nije moguće točno utvrditi kada su Franci osvojili Istru, ali na temelju pisma koje Karlo Veliki piše supruzi Fastradi 791. godine, u kojem spominje kako se u pohodu na Avare istaknuo istarski vojvoda, možemo zaključiti da su Franci zagospodarili Istrom prije 791. budući da je već tada spomenuti upravitelj Istre bio vazal Karla Velikog.⁸⁰ Moguće je da su Franci Istru zadobili već 788/89. g. i to mirovnim sporazumom koji je potvrđen 810. godine nakon pobjede nad Bizantom.⁸¹ Mirom u Aachenu 812. godine priznat je franački suverenitet nad Istrom, a bizantski nad Mlecima i dalmatinskim gradovima.⁸² U “Životu Karla Velikog” opat Einhard, nabrajajući Karlove uspjehe, piše kako je Karlo pripojio “i Istru i Liburniju te Dalmaciju, izuzevši primorske gradove koje je u znak prijateljstva i sklopljenog mira prepustio bizantskome caru”.⁸³

4.2. Reorganizacija upravne i društvene strukture

Potpavši pod franačku vlast, Istra je kao grofovija (vojvodstvo) priključena Italskom Kraljevstvu, osnovanom 781. godine, na čelu sa sinom Karla Velikog, Pipinom. Istarski je vojvoda vjerojatno bio podređen furlanskom markgrofu.⁸⁴ Vojvoda (*dux*) je, u ulozi upravitelja Istre, naslijedio vlast vojnog magistra, ali s puno većim ovlastima. Prvi takav upravitelj Istre bio je vojvoda Ivan (*dux Ioannes*), a njegovo je sjedište bilo u Novigradu.⁸⁵ Njegov je zadatak bio nadvladati otpor novom društvenom poretku i uvesti Istru u ranosrednjovjekovni feudalni društveni krug zapadnoeuropskih zemalja.

Uklonio je cjelokupni vrh dotadašnje upravne strukture. Ukinuo je tribunatski sustav, koji se zasnivao na pravu stanovništva da samostalno bira svoje vojno-civilne dužnosnike. Tribune su zamijenili centarsi, izravno podređeni vojvodi, a na čiji izbor Istrani nisu imali utjecaja.⁸⁶ To je

⁷⁸ Budak i Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, 97.

⁷⁹ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 29.

⁸⁰ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 397.

⁸¹ Dukovski, *Istra*, 43.

⁸² Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 404.

⁸³ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 172.

⁸⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 397.

⁸⁵ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

⁸⁶ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 397.-398.

bio težak udarac istarskoj samoupravi jer im je na taj način oduzeo pravo da biraju i budu birani. Uvođenje centarha značilo je, zapravo, uvođenje franačkog vazalnog sustava, jer su centarsi bili podređeni vojvodi, bez obveze polaganja računa sebi podređenima. Također, ukinute su brojne povlastice i porezne olakšice koje su pripadnici društvene elite dotad uživali na temelju dužnosti koje su obnašali.⁸⁷

Podjelom na centarhije (satnije), centarsi, franački ljudi, preuzeli su zapovjedništvo nad vojničko-administrativnim jedinicama, ali ta je vojnička reorganizacija provedena samo na teritoriju kaštela, ne i na području gradova, koji su još uvijek uživali određenu razinu samoupravne tradicije. Patricijat koji se formirao u istarskom urbanom društvu još za vrijeme Bizanta i dalje je uživao određeni ugled. U sklopu novog društvenog poretka, taj patricijat ipak, nije mogao zadržati i svoju političku vlast, ali ga isto tako franačka vlast nije mogla ukloniti iz grada. Grad je zadržao svog činovnika, koji se sada naziva *iudex*, ali gradske zajednice gube velike dijelove svojih kotara.⁸⁸

Narav franačkog društvenog sustava nije mogla trpjeti snagu municipalnog ustroja istarskih gradova. Ipak, franačka vlast nije mogla uništiti jaku tradiciju gradskih i seoskih općina, jer nije imala dovoljno raspoloživih sredstava, niti joj je to bilo u interesu.⁸⁹ Tako prodor franačkog sustava u Istru nije uklonio utjecaj gradova, ali uvođenje feudalizma dovodi do sudara dvaju sustava, u kojem se utjecaj i moć gradova bitno smanjuje. Pri tom je presudna bila činjenica da je Istra postala dio novog gospodarsko-društvenog sustava u kojem je zemljišni posjed bio temeljna gospodarska podloga na kojoj se gradila i politička moć. Imajući to na umu, uočavamo na koji je način franačka vlast inicirala slabljenje gospodarske, i samim time, političke moći gradova. Gradske i seoske zajednice tradicionalno su imale pravo na slobodno korištenje neobrađivanih površina, što se odnosilo i na pašnjake, šume, ali i na pravo ribarenja na slobodnom moru (lat. *maria publica*). Kako bi oslabio moć gradova, vojvoda je gradskim zajednicama oduzeo ono što se nekada smatralo javnim dobrom (lat. *fiscum publicum*), odnosno ono što su općine uživale zajednički (lat. *comunia*).⁹⁰ To je, naime, bila uobičajena praksa na feudalnom Zapadu jer su po

⁸⁷ Isto, 398.

⁸⁸ Grupa autora, *Knjiga o Istri*, 176.

⁸⁹ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 181.

⁹⁰ Isto.

franačkom pravnom shvaćanju sva neobrađena zemljišta bila vladarevo, a ne javno dobro. Gradovi time ostaju bez vlasti nad zaleđem čime se smanjuje njihova gospodarska neovisnost, što ih dovodi u podređeni politički položaj.⁹¹

Predstavnici su na Rižanskom placitu žalili na povećana redovna i izvanredna podavanja te na novouvedene naturalne i radne obveze. Treba napomenuti da su radne obveze postojale i ranije, ali da su se u vrijeme Istočnog Rimskog Carstva odnosile na radove od javnog interesa (izgradnja i održavanje utvrda, gradskih zidina, cesta, bunara itd.).⁹² U vrijeme Franaka, radna se obveza odnosila na rad u korist gospodara, o čemu svjedoči zapis s Rižanskog placita: "Nikada nismo davali krmu, nikada nismo na dvoru kulučili, nikada obrađivali vinograde, nikada gasili vapno, nikada gradili kuće, nikada kopali kanale, nikada hranili pse i nikada davali doprinos u naravi kao što sada činimo...."⁹³

Na Rižanskom placitu dio rasprave odnosio se i na pitanje Slavena. Franci su nastojali oslabiti političku moć gradova remećenjem gospodarskih odnosa, ali primjenjuju i druge metode kojima bitno utječu na budućnost istarskog poluotoka, mijenjajući, između ostaloga, njegov etnički sastav. Vojvoda Ivan se na Rižanskom saboru našao na udaru Istrana zbog toga što je na oduzete posjede naseljavao Slavene kao koloniste. Slaveni su postali bitan čimbenik koji je pridonosio smanjenju utjecaja gradova.⁹⁴ Istrani se žale kako ti Slaveni koriste njihovu zemlju, a porez daju Ivan: "...oru naše zemlje i naše šikare, kose naše livade, pasu na našim pašnjacima i za te naše zemlje plaćaju porez Ivanu".⁹⁵ Žale se i kako su Slaveni bili pošteđeni radne obveze prema vladaru, a ako su njihove tvrdnje točne, moguće je da je vojvoda "štedio Slavene i sav teret prebacivao na gradsko stanovništvo".⁹⁶ Zabilježeno je kako je Ivan vlasnicima privatnih posjeda uskraćivao pravo nad ljudima koji su živjeli na njihovom posjedu - nad oslobođencima, slobodnim ljudima i

⁹¹ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

⁹² Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 398.

⁹³ Veljko Gortan i Vladimir Vratović, *Hrvatski latinisti: Croatici auctores qui latine scripserunt* (Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1969), 60.

⁹⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 398.

⁹⁵ Gortan i Vratović, *Hrvatski latinisti*, 60.

⁹⁶ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 179.

pridošlicama.⁹⁷ Ivan je na taj način veleposjednicima uskratio i vlast nad kolonistima, među kojima su bili i Slaveni, ostavivši veleposjednicima samo *serve*.⁹⁸

Optužbe usmjerene protiv Ivana odnosile su se na prisvajanje zemlje, namete i naseljavanje Slavena, ali i na to što je uživao sve javne prihode te sebi zadržavao porez od 344 zlatnika, koji su u vrijeme Bizanta išli u carsku palaču, a da ništa nije išlo u carsku blagajnu. Ono što su Istrani smatrali zlouporabom vlasti, zapravo je bila uobičajena praksa u društvu feudalnog Zapada te nema sumnje da bi Ivan provodio takvu politiku bez careva dopuštenja.⁹⁹ Franačka se strana pokazala vrlo susretljivom prema istarskim zahtjevima. Jedan primjer toga je Ivanovo obećanje da će iseliti Slavene ako dođu u sukob s interesima gradova.¹⁰⁰ Ludovik Pobožni (814-840), Karlov nasljednik, kasnije je potvrdio odluke Rižanskog sabora te im priznao, a možda i proširio samoupravna prava. No s vremenom se bilježi slabljenje gradske samouprave proporcionalno jačanju sloja velikaša na izvangradskom području.¹⁰¹ Jačanje vlastelinstava i stvaranje vazalnih odnosa navodi na zaključak da i u Istri feudalni odnosi nastaju na dva načina: gospodarskim putem (stvaranjem vlastelinstava) i političkim prenošenjem javnih ili kraljevskih prava na njegove činovnike.¹⁰²

Sama činjenica da se Rižanski sabor održao, promatrajući njegove odluke i situaciju u Istri u 9. i 10. stoljeću, svjedoči o jakoj istarskoj gradskoj tradiciji. Većina zahtjeva Istrana je zapravo bila neprihvatljiva jer ono što su Istrani zamjerali vojvodi Ivanu, kojeg se može smatrati svojevrsnom personifikacijom feudalnog sustava, zapravo su glavne značajke novog feudalnog društva. U tome što su Istrani zamjerali franačkoj vlasti njezine napade na gradski samoupravni ustroj, u isto vrijeme zamjerajući im i neke elemente koji su u Istri postojali i ranije, ogleda se prisutnost samosvijesti istarskih gradskih zajednica, čije je postojanje uvjetovano visokim razvojem samouprave. O jakoj tradiciji gradova i svojevrsnom otporu prema novom poretku

⁹⁷ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 399.

⁹⁸ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 180.

⁹⁹ Isto, 178.-181.

¹⁰⁰ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

¹⁰¹ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 400.

¹⁰² Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 181.

ukazuje i činjenica da je na Mantovanskom saboru 827. g., iako je središte političke vlasti premješteno u Novigrad, Pula navedena kao glavni grad Istre, što ukazuje na njezin veliki ugled.¹⁰³

Franci su u Istri naišli na jaku antičku tradiciju gradova čiji utjecaj nisu mogli slomiti preko noći. U obzir treba uzeti i činjenicu da su krajem 8. i početkom 9. stoljeća vladali još zategnuti odnosi sa drugom velikom silom u susjedstvu - Istočnim Rimskim Carstvom, a upravo je područje Jadrana bilo glavno poprište nadmetanja dvaju država. U gradovima na obali i dalje su se osjetile značajke mediteranske kulture i rimske tradicije. Ti gradovi, koji su predstavljali glavni stup otpora prema uvođenju novog društvenog poretka, bili su pomorsko-komunikacijskim putem tradicionalno povezani i sa središtima izvan franačkog državnog sklopa. Zanimljiv pokazatelj odnosa moći na Jadranu bio je i slučaj kada su predstavnici Mlečana (803.) i Dalmatinaca (805.) priznali franačko vrhovništvo, na što je Bizant odgovorio slanjem ratnog brodovlja (806.) čime je obnovljeno bizantsko vrhovništvo u tim pokrajinama.¹⁰⁴

4.2.1. Crkva

Dolaskom franačke vlasti, Crkva, koja je i za vrijeme Bizanta uživala u mnogim privilegijama, bitno jača svoj položaj u društvu i postaje bitan politički akter. Crkva se našla u ulozi veleposjednika, a zemljišni posjed joj je omogućio da postane bitna društveno-politička snaga. Za razliku od gradova s jakom antičkom tradicijom, istarska Crkva ne samo da nije predstavljala prepreku franačkoj vlasti, već je bila njezin sastavni dio. Nastojeći oslabiti moć gradova, franačka vlast osnaživala je Crkvu prepuštajući joj one društvene i ekonomske temelje na kojima su gradovi gradili svoju moć. Drugim riječima, osnaživanjem Crkve franački su vladari slabili utjecaj gradova, u isto vrijeme gradeći stabilan oslonac svoje vlasti i slabeći otpor protiv iste.

U zamjenu za potporu, franačka je vlast darivala Crkvu posjedima i raznim privilegijama. Zahvaljujući brojnim privilegijama i povlasticama raste moć lokalnih biskupa, naročito onih u Trstu, Poreču i Puli.¹⁰⁵ Crkva počinje širiti svoje zemljišne posjede, a s njima i svoj udio u političkom životu. Biskupi su u gradovima ostvarivali sve veće ovlasti, a izvan gradova množili

¹⁰³ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 402.

¹⁰⁴ Isto, 403-404.

¹⁰⁵ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

su se njihovi posjedi čime je jačala njihova gospodarska moć.¹⁰⁶ Biskupi su zadobili pravo na naplaćivanje travarine i žirovine na nekim pašnjacima i šumama.¹⁰⁷ Korištenje pašnjaka i šuma nekad je bilo zajedničko pravo općina (*comunia*), a uskraćivanjem slobodnog korištenja tih dobara i njihovo pretvaranje u naplatno dobro dobar je primjer osnaživanja Crkve na štetu grada. Građani time postaju ranjivi samovolji biskupa.¹⁰⁸ Stoga ne čudi da se na Rižanskom saboru dio optužbi odnosio i na biskupe, kojima se zamjerala zlouporaba položaja koje im je osigurala franačka vlast.¹⁰⁹

Istarske biskupije, iako su se nalazile na franačkom državnom teritoriju, ostale su pod nadležnosti Gradeške patrijaršije, čije je sjedište, Grado, ostalo pod kontrolom Istočnog Rimskog Carstva. Gradeški je patrijarh nastojao njegovati odnose s obje strane. Franačka je, kako bi pridonijela održavanju dobrih odnosa, gradeškog patrijarha oslobodila od određenih podavanja prema istarskim gradskim zajednicama.¹¹⁰ Ta je podvojenost istarskih biskupija, kao i nadmetanje Akvileje i Grada, riješena Mantovanskim saborom 827. godine na kojemu je odlučeno kako će istarske dijeceze postati podložne akvilejskom patrijarhu, "vjernom podupiratelju franačke vlasti".¹¹¹

U Istri su se vrijeme Franaka počeli javljati i benediktinski samostani. Benediktinci su pomagali širenju kršćanstva te obrađivali neobrađene zemljišne površine, što je bilo od velike gospodarske važnosti, a njihovi opati postajali su politički utjecajne osobe. Jačanje benediktinskog elementa također je izazivalo slabljenje moći gradskih zajednica.¹¹² Dolazak Franaka popraćen je i izgradnjom ili obnovom crkvene organizacije te (re)kristijanizacijom stanovništva. O tome svjedoči i podatak da od sredine 9. st. na području Istre više ne nalazimo na groblja poganskog karaktera.¹¹³

¹⁰⁶ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 400.

¹⁰⁷ Isto, 398.

¹⁰⁸ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

¹⁰⁹ Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, 181.

¹¹⁰ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 399.

¹¹¹ Isto, 402.

¹¹² Isto, 400.

¹¹³ Isto.

5. Razdoblje njemačke vlasti u Istri

Tijekom 10. stoljeća Istra je došla u posjed njemačkih feudalnih vladara što je dovelo do jačanja njemačkog utjecaja. Na suprotnoj obali Jadrana svoj uspon doživljavala je nova pomorska i trgovačka sila – Venecija, koja se također bori za prevlast na području Istre. Našavši se na periferiji države, izvan središta zbivanja, u Istri se osjetilo i slabljenje središnje vlasti što je dovelo do sve izrazitije želje istarskih gradova za autonomijom. U borbi za postizanje autonomije i samostalnosti, istarski gradovi bit će suočeni s feudalnim društvenim snagama, s jedne strane, te rastućom mletačkom ambicijom, s druge.

5.1. Vladavina njemačkih feudalnih vladara

Na državnom saboru u Aachenu 828. godine smijenjen je furlanski markgrof Baldericha, a njegova je krajina podijeljena na četiri grofovije: užu Furlaniju, Istru s tršćanskim Krasom do Vipavske doline, Nanosa i Snežnika, grofoviju uz rijeku Savu i donju Panoniju sjeverno od Drave.¹¹⁴ Verdunskim ugovornom 843., kojim je Franačka podijeljena između Karlovih unuka, Istra je, zajedno s Furlanijom i Italijom, pripala Lotaru (840-855). Državna granica između Lotaringije i Istočne Franačke, koja je pripala Ludoviku Njemačkom (843-876), poklapala se s istočnom granicom Furlanije i Istre.¹¹⁵

U 10. stoljeću počeli su se javljati sve učestaliji sukobi s Mađarima, koji nanose poraz bavarskom vojvodi u bitci kod Bratislave 907. godine. Suočeni s mađarskom prijetnjom, njemački vladari počeli su uvoditi administrativne promjene na pograničnim područjima. Kako bi osnažio Bavarsku, koja je izravno graničila s Mađarima, 952. godine, kralj Oton I. (936-962) izdvojio je Istru i Furlaniju iz Italskog Kraljevstva te ih dodijelio svom bratu, bavarskom nadvojvodi Henriku.¹¹⁶ Nešto kasnije, 976. godine, car Oton II. (967-983) razdvaja Karantaniju i Bavarsku.¹¹⁷ Samostalnoj vojvodini Karantaniji priključene su Istra i veronska marka, a s takvim ustrojstvom Istra postaje “*de facto*, ali ne i *de iure*, samostalna pokrajina”.¹¹⁸ Njome, kao zasebnom

¹¹⁴ Dukovski, *Istra*, 43.

¹¹⁵ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 30.

¹¹⁶ Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 194.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Dukovski, *Istra*, 44.

kneževinom (lat. *comitatus*) upravlja knez (lat. *comes*) koji je podređen markgrofu.¹¹⁹ Vojvode se počinju nazivati karantanskim i istarskim vojvodama. Jedan od primjera je vojvoda Adalberon koji se naziva *dux Carentani et Hystriae*.

Godine 995. Istra dolazi u posjed snažne koruške Eppenstein.¹²⁰ Njemački car Henrik III. (1039-1056), kako bi oslabio koruške vojvode, Istru kao samostalnu markgrofoviju daje kao feud Udalrichu Weimarskom (oko 1040-1070), čime Istra postaje i *de iure* samostalnom pokrajinom.¹²¹ U vrijeme Udalricha (ili Ulricha) Marka Istra doživljava svoj najveći uspon što duguje činjenici da je Udalrich kasnije postao i kranjskim markgrofom, a od Henrika IV. (1066-1106), 1063. godine, dobiva Meraniju te postaje jednim od najutjecajnijih markgrofova u državi.¹²² Svi Udalrichovi nasljednici također će istodobno nositi naslov kranjskog i istarskog markgrofa.¹²³

Administrativne promjene kojima se Istra našla u vlasti njemačkih vladara doveli su do prodora njemačkog utjecaja. Porastao je broj njemačkih velikaša i službenika kojima njemački vladari daruju zemlju u Istri. Ustroj vlastelinstava poprimio je njemački karakter, a ojačao je i položaj biskupa i opata o čemu svjedoči podatak da je na području Istre u 11. stoljeću bilo više crkvenih nego svjetovnih posjeda.¹²⁴

5.2. Jačanje mletačkog utjecaja

Njemački feudalni vladari bili su često zaokupljeni političkim zbivanjima u unutrašnjosti te su upravu prepuštali svojim namjesnicima. Čak su i biskupi i opati prepuštali upravljanje nad posjedima svjetovnim predstavnicima koji su se nazivali advokatima.¹²⁵ To zanemarivanje istarskih gradova od strane njemačkih vladara u 9. i 10. stoljeću dovelo je do stvaranja prvih ugovora između pojedinih istarskih gradova i Mletačke Republike, koja se nakon osamostaljenja od Istočnog Rimskog Carstva nametnula kao vodeća pomorska i trgovačka sila Jadrana.¹²⁶ Istarski

¹¹⁹ Isto, 47.

¹²⁰ Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages*, 194.

¹²¹ Grupa autora, *Knjiga o Istri*, 19.

¹²² Dukovski, *Istra*, 47.

¹²³ Isto, 44.

¹²⁴ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 407.

¹²⁵ Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 31.

¹²⁶ Dukovski, *Istra*, 49-50.

gradovi koriste slabljenje središnje vlasti kako bi postali neovisni o feudalnoj vlasti, no ne uspijevaju se trajno osloboditi vlasti njemačkih vladara.¹²⁷

Gradovi su nastojali povratiti svoju moć putem trgovine te se na taj način osamostaliti od feudalnih vladara. S druge strane, Venecija, koja svoju moć također duguje trgovini, nastojala je svoj položaj ojačati sklapanjem ugovora s istarskim gradovima. Njihovom zbližavanju pridonijela je i činjenica da imaju zajedničkog neprijatelja – Slavene. S porastom trgovačke aktivno dolazi i do pojave gusarenja, u kojemu prednjače Slaveni (Hrvati i Neretljani), koji su ometali trgovinsku razmjenu Venecije i istarskih gradova. Treba spomenuti i kneza Domagoja koji je oko 875. godine napao Umag, Novigrad, Sipar i Rovinj.¹²⁸

Prvi ugovor između jednog istarskog grada i Venecije, kojim su se Mlečanima priznala neka prava, bio je ugovor između Venecije i Kopra iz 932. godine kojim se Kopar obvezao da će duždu do kraja njegova života slati sto amfora vina godišnje. Kopar je 977. godine sklopio još jedan ugovor s Venecijom kojim se obvezao na neutralnost u slučaju rata između Venecije i istarskih gradova.¹²⁹

Petar II. Orseolo 1000. godine poduzeo je ceremonijalni pohod mletačkog ratnog brodovlja po istarskoj i dalmatinskoj obali te od gradova zatražio iskaze pokornosti. Pokornost su izrazili i Poreč i Pula, u kojima su se Mlečani zaustavili na putu prema Dalmaciji, ali priznavanje mletačkog vrhovništva nije bilo dugog vijeka. Između ostaloga, istarski gradovi su bili podložnici njemačkih vladara te formalno nisu mogli priznavati mletačko vrhovništvo.¹³⁰ Na mletački pritisak njemački vladari i akvilejski patrijarsi uzvraćali su intervencijama i protivljenjem, ali pomorska i trgovinska nadmoć osiguravala je Veneciji povoljniji političku položaj. Istarski su gradovi sve više podlijegali utjecaju Mletačke Republike, koja vještom kombinacijom sile i diplomacije postaje vodeća sila na Jadranu.¹³¹

¹²⁷ Isto, 49.

¹²⁸ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 406.

¹²⁹ Grupa autora, *Knjiga o Istri*, 20.

¹³⁰ Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu*, 407.

¹³¹ Isto, 408.

6. Zaključak

Proučavajući povijest Istre u razdoblju od druge polovice 5. do kraja 10. stoljeća dobivamo jedinstven uvid u političku i društvenu situaciju ranosrednjovjekovne Europe. Na primjeru ranosrednjovjekovne Istre možemo pratiti kulturno-povijesne obrasce razvoja koji su označili napuštanje antike i ulazak u novo, srednjovjekovno feudalno razdoblje. Istra je stoljećima uživala jedinstven kontinuitet gospodarskog, društvenog i kulturnog razvoja u okrilju Rimskog Carstva, a mediteranska kultura i rimski ustroj oblikovali su život Istre.

Zahvaljujući specifičnom geografskom položaju i obrambenom sustavu, Istra se uspjela oduprijeti razornom utjecaju Seobe naroda. Pad Zapadnog Rimskog Carstva i vladavinu barbarskih kraljeva u Italiji Istra je preživjela gotovo netaknuta, sačuvavši posebnosti svog društva prožetog mediteranskom kulturom i rimskim nasljeđem. Vladavina Ostrogota od kraja 5. do 30-tih godina 6. stoljeća ne samo da nije ugrozila kontinuitet istarskog urbanog života, već je osigurala i visok stupanj gospodarskog razvoja. Istra se i dalje povezana s kulturnim trendovima sa Zapada, dijeleći sudbinu italskog poluotoka.

U prvoj polovici 6. stoljeća Istra se našla u granicama Istočnog Rimskog Carstva. Društvene i političke prilike u Istri više nisu bile uvjetovane trendovima sa Zapada. Društveno-povijesni razvoj Istre sada treba promatrati u kontekstu šireg političkog, društvenog i gospodarskog zbivanja na Sredozemlju. Upravljanje prostranim teritorijem Istočnog Rimskog Carstva, koje se prostiralo na tri kontinenta, bilo je otežano konstantnim ratovima i unutarnjim previranjima. Kako bi održali Carstvo na okupu i učvrstili vlastiti položaj, istočnorimski carevi temelje svoju vlast na politici centralizma, a pritom se oslanjaju na upravni aparat, vojsku i Crkvu. Istra doživljava korjenite društvene, političke i upravne promjene koje nastaju kao posljedica takve politike. Istarsko je društvo podvrgnuto procesu militarizacije društva. Dolazi do objedinjavanja civilne i vojne vlasti što rezultira stvaranjem novog vladajućeg sloja. Crkva zauzima sve veći prostor u društvenom i političkom životu te uz zemljoposjednike postaje jedan nositelja gradske samouprave. Središnja vlast, preslaba da bi u potpunosti sprovela centralizam u djelo, primorana je oslanjati se na lokalne strukture vlasti, što se naročito primjećuje na području Istre kao pograničnog područja. Lokalno stanovništvo preuzima teret održavanja obrambene strukture u Istri, a lokalni moćnici zadobivaju pravo izbora gradskih činovnika. Slabljenje središnje vlasti dovodi do jačanja gradske samouprave, čiji su se nositelji istovremeno nalazili u ulozi visokih

vojnih dužnosnika i zemljoposjednika. Gradovi, glavni nositelji rimske baštine, na taj način i dalje zauzimaju vodeće mjesto u oblikovanju istarskog društva, njegujući tako dugu tradiciju gradske samouprave.

Krajem 8. stoljeća vlast nad Istrom preuzima Franačka, u čijem okrilju nastaje novi društveni sustav koji će obilježiti povijest Europe narednih tisuću godina – feudalizam. Našavši se u novom državnom sklopu zasnovanom na sustavu nepoznatom istarskom društvu, tradicija istarskih gradova našla se na udaru novog sistema. U novom sustavu, koji se temeljio na posjedovanju zemlje i vazalnim odnosima, nije bilo mjesta onakvoj društveno-upravnoj strukturi koju su Franci zatekli u Istri. Nova vlast unosi elemente feudalizma u istarsko društvo, čime remeti postojeći društveni poredak, ali ne uspijeva u potpunosti slomiti otpor istarskih gradova. Moć gradova bilježi opadanje, ali da je rimska tradicija i dalje bila živa svjedoči i Rižanski placit na kojemu istarski predstavnici iskazuju otpor prema feudalnim novinama.

U 10. stoljeću Istra postaje feudalno dobro njemačkih vladara te u nju prodire njemački utjecaj. Istra se opet našla na pograničnom području i izvan središta zbivanja. Zahvaljujući učestalim administrativnim promjenama koje nastaju kao posljedica odnosa moći između feudalnih vladara, Istra uspijeva postići visok stupanj autonomije. U 9. i 10. stoljeću dolazi do porasta aktivnosti na Jadranu što se odražava i na istarske gradove, tradicionalno pomorski orijentirane. Na nasuprotnoj obali Jadrana, Venecija raste u vodeću trgovačku i pomorsku silu, a Istra se pronasla unutar njezine sfere interesa. Njemački vladari više vode brigu o događanjima na području srednje Europe, što također dovodi do jačanja istarske autonomije. Istarski gradovi, nastojeći se osamostaliti od feudalnih vlasti, okreću se trgovini i pomorskoj aktivnosti, što dovodi do sve intenzivnijih veza s Venecijom, koja, pak, svoju politiku podređuje vlastitim interesima koristeći odnose s istarskih gradovima kao sredstvo u borbi za primat na Jadranu.

7. Popis literature

1. Amory, Patrick, *People and Identity in Ostrogothic Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
2. Brandt, Miroslav, *Srednjovjekovno razdoblje povijesnog razvitka*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.
3. Curta, Florin, *Southeastern Europe in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
4. Darovec, Darko, *Pregled istarske povijesti*. Pula: C.A.S.H., 1987.
5. Dukovski, Darko, *Istra: kratka povijest dugoga trajanja: od prvih naseobina do danas*. Pula: Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika, 2004.
6. Gortan, Veljko i Vratović, Vladimir, *Hrvatski latinisti: Croatici auctores qui latine scripserunt*. Zagreb: Zora: Matica hrvatska, 1969.
7. Grupa autora, *Nova zraka u europskom svjetlu: hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.
8. Grupa autora, *Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre s osvrtom na grad Rijeku*. Rovinj: Centar za povijesna istraživanja, 2009.
9. Grupa autora, *Knjiga o Istri*. Zagreb: Školska knjiga, 1968.
10. Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.
11. Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1975.
12. Margetić, Lujo, *Dolazak Hrvata*. Split: Knjiženi krug, 2001.
13. Zgrablić, Marina, „Istra u kontekstu političko-vjerskih zbivanja na sjevernom Jadranu od kraja 4. do kraja 6. stoljeća“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, 8 (2018) br. 8.: 13-32.

7.1. Enciklopedijske natuknice

14. „Kasiodor, Flavije Magno Aurelije“, *Hrvatska enciklopedija, (on-line)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 10. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30726>
15. „Odoakar“, *Hrvatska enciklopedija, (on-line)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 10. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44751>

16. „Ravenski egzarhat“, *Hrvatska enciklopedija, (on-line)*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristup ostvaren 10. 9. 2021.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51986>